

УДК 323.02 (477)

І.В. Жеребятнікова, кандидат соціологічних наук

ПОЛІТИЧНА АКСІОЛОГІЯ: ГЕНЕЗА ТА НОВІ ОРІЄНТИРИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація

Досліджено еволюцію та особливості розвитку політичної аксіології як окремої галузі суспільно-політичного знання. Визначено аксіологічну динаміку та істотний вплив ціннісних факторів на характер політичних процесів. Розглянуто перспективні напрямки аналізу ціннісних основ політичного життя сучасного українського суспільства.

Ключові слова: політична аксіологія, політичні цінності, політична сфера, система політичних цінностей, політичний процес.

Аннотация

Исследованы эволюция и особенности развития политической аксиологии как самостоятельной отрасли общественно-политического знания. Определена аксиологическая динамика и существенное влияние ценностных факторов на характер политических процессов. Рассмотрены перспективные направления анализа ценностных основ политической жизни современного украинского общества.

Ключевые слова: политическая аксиология, политические ценности, политическая сфера, система политических ценностей, политический процесс.

Political axiology: genesis and new orientations of investigation

Evolution and peculiarities of development of political axiology as separate independent branch of social and political knowledge are investigated. Axiological dynamics and essential influence of valuable factors on the disposition of political processes are determined. Long-term directions of analysis of valuable bases of political life in Ukrainian modern society are considered.

Key words: political axiology, political values, political sphere, system of political values, political process.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі в Україні відбувається радикальна трансформація політичної системи суспільства, політичного режиму та інститутів влади, загострюється суперництво між політичними силами, ускладнюється взаємодія між державою та громадянським суспільством, з'являються нові форми участі громадян у політиці. Суспільно-політичні процеси мають у своїй суті аксіологічні виміри, адже вони формуються та протікають у межах системи цінностей, яка є інтегруючою та

солідаризуючою в певній політичній спільноті. У зв'язку з цим, проблема вивчення політичних цінностей та варіантів їх трансформації у сучасному українському соціумі набуває особливого значення, оскільки цінності слугують ядром найважливіших спрямовуючих векторів політичної діяльності: ідеології, політичної культури та політичної системи, формують найбільш фундаментальні критерії відношення індивідів до політичного життя, визначають їх внутрішні прихильності, пріоритети, лежать в основі політичних мотивацій, настанов й орієнтацій особистості. Як справедливо зауважує О. Панарін, «коли цінності вгасають і залишаються тільки інтереси, відкривається шлях до найменшого опору – зумовленість обставинами. Так закладаються основи одноваріантного світу: втрачаються глибокі ціннісні орієнтації, люди поводяться в дусі найбільш ймовірного. Торжество найвирогіднішого означає ентропію – виродження суспільства» [1, с. 56]. Отже, політичний контекст демократизації українського суспільства виявляє проблеми ціннісного характеру, осмислення яких актуалізує своєчасність аксіологічного дискурсу в політичній науці.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідження аксіологічної проблематики політичного життя знайшло своє відображення в працях представників різноманітних наукових течій. Вагомий внесок у розробку проблеми природи цінностей, в тому числі політичних, зробили такі зарубіжні вчені, як Г. Алмонд, Є. Баталов, О. Башкірова, Д. Белл, М. Вебер, С. Верба, Є. Вятр, К. Гаджієв, Г. Ділігенський, М. Доган, Р. Інглехарт, В. Іноземцев, І. Лебедев, Д. Леонтєв, С. Ліпсет, В. Мілановський, В. Нойман, О. Панарін, Т. Парсонс, Д. Пауелл, В. Пантін, Ю. Пивоваров, Д. Рікман, У. Розенбаум, В. Рукавишніков, С. Уайт, М. Фіннемор, Л. Халман, Г. Шахназаров та ін. Серед українських дослідників, які висвітлювали різноманітні аспекти проблеми впливу цінностей на функціонування політичної сфери суспільства, слід відзначити таких науковців, як В. Бакіров, В. Бебик, О. Білий, Е. Гансова, М. Головатий, Є. Головаха, А. Горбань, В. Горбатенко, В. Корнієнко,

Н. Костенко, М. Міщенко, В. Оссовський, Н. Паніна, І. Попова, В. Романов, А. Ручка, П. Сліпець, Ю. Шайгородський, Г. Щедрова, О. Яременко та ін.

Мета статті: дослідити еволюцію становлення політичної аксіології як окремого напрямку в історії розвитку політичної науки, визначити аксіологічну проблематику політичної сфери на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Аксіологічне знання як особлива сфера наукового пошуку націлює на дослідження цінностей різних типів і їх взаємин, аналіз ціннісних основ суспільного життя. Власне термін «аксіологія» був введений до наукового обігу в 1902 р. французьким філософом П. Лапі і став активно використовуватися у філософії, соціології та політичній науці. Досить поширеним є трактування аксіології як «вчення про природу цінностей, їхнє місце в реальності та структурі ціннісного світу, тобто про зв'язок різноманітних цінностей між собою, із соціальними і культурними факторами та структурою особистості» [2, с. 18]. Аксіологія як самостійна галузь дослідження виникає тоді, коли поняття «буття» роздвоюється на два елементи: реальність і цінність як об'єкт різноманітних людських побажань і устремлінь. Головне завдання аксіології – показати місце цінності у загальній структурі буття та її відношення до «фактів» реальності [2, с. 19]. Отже, виходячи з вищенаведеного визначення суті аксіологічного знання, можна стверджувати, що система цінностей є тим фактором, який дає можливість характеризувати рівень розвитку (історичний, цивілізаційний, культурний, соціальний, політичний тощо) суспільства загалом, потенційні можливості його прогресування, стан сформованості суспільно-політичних ідеалів.

Політична аксіологія є особливою сферою наукового пошуку, основною метою якої стає з'ясування змісту політичних цінностей, їх взаємозв'язку та ієрархічної структури, ролі та місця цінностей у сучасній політичній практиці.

На думку багатьох науковців, які вивчають природу цінностей та їхні різновиди, стан аксіології потребує подальшого розвитку, особливо з огляду на значення цінностей серед інших соціальних феноменів. Погодимось з думкою дослідника сучасного стану аксіології Д. Леонт'єва, який стверджує: «У науках, які

мають справу з ціннісною проблематикою, поняття цінність не посідає того місця, яке хоча б приблизно відповідало його реальній значимості» [3, с. 16].

Проблема цінностей у широкому значенні виникала в періоди знецінення тієї чи іншої культурної традиції та дискредитації ідеологічних засад суспільства. Сучасні гуманітарні дослідження, в яких використовується аксіологічний підхід, демонструють різні спектри аналізу ціннісних ієрархій людини і суспільства. Як підкреслює Ю. Борисова, «ціннісна проблематика є об'єднуючою для представників усієї системи соціально-гуманітарного знання. Інтерес до аксіологічних феноменів зумовлюється важливим місцем останніх у соціокультурних процесах, і, перш за все, у забезпеченні духовної репродукції і розвитку людини і суспільства» [4, с. 19].

З часу виникнення аксіології з'явилося декілька дослідницьких напрямів щодо розуміння феномена цінності. Так, У. Томас та Ф. Знанецький витлумачували цінності як предмет, що має істотний зміст і значення для членів певної соціальної групи. Науковці визначали цінності як «правила поведінки», що детермінують збереження, регуляцію та поширення відповідних типів дій серед членів соціальної групи [5, с. 13]. Інша трактовка даного поняття у Т. Парсонса: «Цінності...складові соціальної системи,... загальноприйняті уявлення про бажаний тип соціальної системи» [6, с. 168]. Подібне визначення дає Н. Смелзер, який вбачає у цінностях значущі, загальноприйняті, такі, що поділяються суспільством (соціальною групою) переконання щодо цілей, до яких люди прагнуть, і основних засобів їх досягнення [7, с. 660].

На думку В. Лапіна: «цінності – ...узагальнене уявлення людей про цілі і норми своєї поведінки, які втілюють історичний досвід і концентровано відображають сенс культури окремого етносу й усього людства загалом» [8, с. 5]. Аналогічних поглядів дотримується Д. Леонтьєв: «Система цінностей... являє собою предметне втілення системи діяльності і суспільних відносин, відображаючи таким чином сутність життєдіяльності конкретної спільноти, її конкретно-історичного способу життя» [3, с. 18].

Отже, з огляду на обрані визначення, можна дійти висновку про існування трьох підходів щодо тлумачення цінності як міждисциплінарної та багатоаспектної категорії. Перший базується на тому, що в якості цінностей виступають різноманітні предмети, будь-які речі (як матеріальні, так і соціальні за своїм субстратом), тобто цінності розглядаються як щось іманентне. Другий підхід акцентує увагу на цінностях як явищах трансцендентного характеру, що притаманне передовсім внутрішньому світу людини, є виявом її психіки: погляди, уявлення, переконання, емоції тощо. Третій підхід певним чином синтезує два попередні та наповнює цінності своєрідним онтологічним статусом.

Виокремлення політичних цінностей серед безлічі соціальних пов'язане із специфікою явищ, які вони відтворюють, а саме з політикою, політичними процесами, взагалі зі сферою політичного. Сукупність політичних цінностей створює певну систему, яка виступає однією з ключових ланок політичних відносин суспільства і втілюється у комплексі його політичних інститутів. Якщо говорити про спеціальне політологічне трактування цінностей, то досить розповсюдженою є позиція, згідно з якою політичні цінності – це узагальнені уявлення, які постають як політичні ідеали, основоположні принципи політичного мислення, що є ідеальними критеріями оцінки й орієнтації суб'єктів у політичній діяльності. Сучасна політична наука визначає політичні цінності як «об'єкти, явища, ідеї, процеси політичного життя та їх властивості, до яких людина ставиться як до задовольняючих її соціальні потреби, інтереси і які залучає до сфери своєї життєдіяльності» [9, с. 644].

Слід відмітити, що як певний об'єкт зацікавленості, цінності завжди привертали увагу мислителів різних епох. Аксиологічні підходи до осмислення політики вперше з'являються у працях філософів Стародавнього Сходу та античної Греції. Зокрема, Конфуцій вказував на три головні цінності держави: економічну стабільність, військову могутність та політичну довіру. З цих трьох складових, на думку Конфуція, найголовнішою є цінність політичної довіри [10, с. 22].

У працях античних мислителів, зокрема, Платона, Аристотеля, Полібія та інших, ціннісна проблематика знаходить вияв в ідеї блага та справедливості у державі як вищій чесноті й вищому ступеню в ієрархії буття. Давньогрецькі філософи вдавалися до спроб пояснити місце і роль таких універсально значимих феноменів, як свобода, істина, моральність тощо. Аксіологічний сенс пронизує все вчення Платона. Найвищою цінністю філософ проголошує знання, державу розглядає як щось органічне, таке, що є невід'ємною частиною буття людини. Творчо розвиваючи платонівське вчення, Аристотель спрямував свої зусилля на дослідження двох взаємопов'язаних аксіологічних питань: що є добром для людини і що є добрим для суспільства? За Аристотелем основою політики має бути мораль, як ціннісна система суспільства, а політики мають не просто захищати інтереси народу, але при цьому в усіх своїх діях керуватися мораллю [11].

Розгляд людини крізь призму релігійних поглядів, окреслений за доби Середньовіччя, спричинив виникнення відповідної системи цінностей, в основу якої покладено ціннісний догматизм, віру та визнання істинності, верховенства Закону Божого над потребами й інтересами окремої особистості. Аксіологія тут певним чином розчиняється в теології. Вищими цінностями є «Бог», «віра», «святість» та «святиня». Проте цінності соціального, політичного, економічного сенсу постають лише як такі, що є життєвизначальними для цих окремих сфер буття і для самої людини.

З настанням епохи Відродження особистість, її внутрішнє багатство та гідність стають в один ряд з істиною, добром та красою. Більше того, людина визначається центральним пунктом системи цінностей, її правомірним носієм. Причину такої трансформації варто вбачати у конкретно-історичних умовах життя людей, що призвели до змін стосовно такої цінності, як людське життя. Саме в цій період з'являється поняття «політичні цінності» як окремий феномен, вони починають розглядатися в їх сучасному розумінні. Н. Макіавеллі, визначаючи новий зміст політичних цінностей, стверджує, що вони мусили б бути вільними не лише від впливу релігії, а й моралі. Цінності

певною мірою прагматизуються, перетворюються на своєрідний засіб повсякденного використання. Якщо цінності людини чи влади, то заради здійснення власної волі та мети: «Хоч би які засоби для цього використовувалися, їх завжди сприймають як гідні, і схвалюють» [12, с. 262].

Вимоги часу, а саме розвиток гуманітарних та природних наук, еволюція європейських політичних систем, зародження нового виду економічних відносин зумовили потребу в більш детальному розгляді й оцінці владних відносин на суспільному рівні. Новий час зовсім по-новому переформовує систему цінностей, особливо в плані її системовизначальних засад та структурних параметрів. Кардинальна зміна уявлень про політичні цінності спостерігається у працях Ф. Бекона. Мислитель починає остаточно відокремлювати політичні цінності на основі принципу «воля–закон». Саме за допомогою цього принципу політичні цінності дістають своє функціональне визначення в політичних відносинах. Тепер не воля, яка постійно межує зі сваволею, як у Н. Макіавеллі, а закон (прийнятий на захист від несправедливості) став регулятивним підґрунтям, з огляду на яке визначаються дії політичного поля відносин.

Якісно новим етапом в підході до проблеми політичних цінностей стали ідеї Т. Гоббса, який спробував раціонально обґрунтувати необхідність появи цінностей. Продовжуючи вже розпочату до нього роботу над проблемою людини як основної детермінанти суспільних відносин, мислитель дійшов висновку, що саме егоїстичний стан буття людини як «війни всіх проти всіх» спричинив до укладання суспільного договору й створення держави. Т. Гоббс створив образ правителя, який залишається як за межами угоди, так і за межами громадянських законів. Він уособлює іншу систему цінностей, відмінну від тієї, якою намагаються керуватися громадяни для збереження мирного співіснування. А вже після завершення процесу творення влади йде втрата будь-яких моральних принципів, правових регуляторів, на яких мали вибудовуватися відносини, основним стає лише принцип примусу сили [13, с. 218-220].

Подібно до Т. Гоббса, Дж. Локк намагався обґрунтувати і пояснити появу держави, її інституції в бутті людини за допомогою такого механізму, як

природній договір. При цьому в основі держави він вбачає раціонально виважений прагматизм. Завдяки цьому політичні цінності тут ніколи не стануть чимось самодостатнім, зокрема й стосовно особистісних свобод людини. Політична система буття і його цінності за будь-яких умов у Дж. Локка залишаються лише включеними в систему інших цінностей, які стосуються особистої свободи індивіда (віра, мета, праця, власність). Вони покликані бути своєрідним інтеграційним, єднальним чинником, який має забезпечити терпимість однієї людини до свобод іншої. Основна цінність держави полягає в тому, що вона гарантує повагу до особистих цінностей людини. Саме завдяки такому підходу до тлумачення суспільного договору держава, політичні цінності мають органічний характер зі своїми чітко окресленими функціями і межами [14, с. 140-145].

Аксіологічні підходи до осмислення державного буття є стрижневими й у теоріях та концепціях провідних мислителів від епохи Просвітництва до кінця XIX століття. У цей період відбувається ціннісне зміщення від державоцентризму до розуміння людини (її прав та свобод) як найважливішої цінності та сенсу існування держави. Так, Ш. -Л. Монтеск'є досліджував, за яких умов політична система забезпечує необхідний мінімум людських свобод, при цьому визначав як найвищу цінність в політиці – справедливість. Виходячи з цього, Ш. -Л. Монтеск'є визначає форми правління через міру моральності, яку несе в себе політична діяльність. Наприклад, добродетельність зі своїми складовими – патріотизмом, відданістю загальній справі, готовністю до самопожертви – формують демократію; аристократія встановлюється і зберігається завдяки добродетельності та поміркованості; монархія виникає за рахунок честолюбства та честі; якщо ж у суспільстві домінує страх – формується деспотія [15, с. 251-253].

Ж.-Ж. Руссо на вершину ціннісної ієрархії підносить свободу і рівність, зазначаючи, що свобода не може існувати без рівності. Суспільство і держава у нього містять у собі негативні тенденції, оскільки вони розбещують людину. Найгіршою ж розбещеністю є втрата свободи, викликана соціальною нерівністю. Мислитель визнає природну нерівність у силі та розумі, але у

поєднанні з природною свободою вона позбавлена будь-якого сенсу. Ціннісного значення нерівність набуває лише в державі, коли люди починають порівнювати себе один з одним [16].

Звертаючись до аналізу філософсько-політичних та правових теорій Німеччини XVIII–XIX ст., бачимо, що тут уже система цінностей більш досконало набуває форми особистих, громадських, політичних визначень і, відповідно, постає в адекватних їм класифікаційних групах.

Однією з центральних категорій у політичній доктрині І. Канта є категоричний імператив, за допомогою якого мислитель вибудовує логічну систему: мораль – право – держава – громадянське суспільство. Людина у І. Канта виступає як найвища цінність, суть якої полягає в тому, що «людина і будь-яка розумна істота існує як мета сама по собі, а не лише як засіб для будь-якого використання з боку тої чи іншої волі [17, с. 169]. Спираючись на два взаємозумовлені принципи – автономія особи та ціннісне визначення сутності іншої особи як умови та можливості самоствердження – починає вибудовуватися громадське суспільство в системі буржуазних відносин. Людина сприймається як цінність не лише виходячи з утилітарної системи взаємокорисних стосунків, як агент певних політико-економічних дій, а взагалі як універсальна значимість дійсності, як «людина всесвіту», як масштаб буття суспільства загалом, його структури, системи відносин, влади, держави тощо. Такий аксіологічний підхід до людини дає можливість по новому подивитись на роль держави. І. Кант, аналізуючи сутність держави, визначає, що єдиною її функцією є розбудова правового поля; держава є тією інституцією, яка покликана втримувати в цілісній системі право і мораль. Таким чином, з'являються нові критерії визначення політичних цінностей. І першою чергою це стосується того, що цінності стали значимішими, виходячи не з традицій, віри, природних структур тощо, а репрезентуючи себе як цінності функціонального характеру. Звідси і розуміння політичних цінностей як тих, що забезпечують дотримання у суспільстві основного принципу – людина як цінність – перш за все [17, с. 84-110].

Ключовими поняттями політичної філософії Г. Гегеля є розум і свобода. Держава – це «дійсність розуму», а найкращою з держав є та, «в якій найбільше панує свобода». Згідно з Гегелем, ціннісна система виступає формотворчою субстанцією для держави як «дійсності моральнісної ідеї», в якій політична дійсність цілковито і повністю просякнута моральнісною ідеєю, а сама держава та її громадяни утворюють «органічну єдність». При цьому свою політичну сутність людина отримує лише в державі: «всю цінність, що має людина, всю духовну дійсність вона має тільки через державу» [18, с. 109-115]. Для Г. Гегеля метою держави (а звідси й основним ціннісним орієнтиром) стає не одиничний індивід, а суспільство, «всезагальне життя». Сенсом, цінністю буття особи стає лише її загальнозначиме «субстанційне» визначення, і істинністю, і моральністю вона володіє винятково виходячи з того, що є членом держави. Розвиваючи концепцію громадянського суспільства, Г. Гегель виводить суспільні цінності з потреб людини, при цьому громадянин та його свобода, що реалізується через власність, мають правове визнання і чинність, а дотримання їх усіма засобами є справедливістю. Зазначені цінності громадянське суспільство має обстоювати у державі. Тому відносини між людиною і державою, громадянським суспільством і державою мають характеризуватися довірою [18, с. 110-135]. Таким чином, Г. Гегель здійснює доволі суттєву трансформацію – синкретизм політичного поля буття «розпадається» на поле політики, держави і громадського суспільства, а звідси й дві системи цінностей, які взаємозумовлені, взаємовизначають одна одну, але вже витримують певну автентичність. Зауважимо одразу, що саме ця традиція розмежування цінностей, яка остаточно сформувалася у Г. Гегеля, є сповідальною й нині.

Саме XIX століття стало підготовкою до формування цілісної самостійної аксіологічної теорії, зокрема й стосовно визначення політичних цінностей. Застосовуючи аксіологічний підхід до дослідження політики, політичні цінності доцільно розглядати в контексті економічних, релігійних, правових і інших типів цінностей. В зв'язку з цим слід звернути увагу на аналіз цінностей, який здійснив М. Вебер. На думку М. Вебера, задача соціальних наук – дати

причинне пояснення і розуміння соціальних дій людей у їх конкретних історичних контекстах. Він вважав, що поведінка людини орієнтована на ті або інші цінності культури суспільства, які є надсуб'єктивні, загальнозначущі в рамках відповідної історичної епохи. На цій основі він проаналізував ціннісно-нормативний зміст і смисл таких феноменів, як релігія, господарство, політика, мораль, а також характер їх взаємодій. Роздумуючи про вплив капіталістичної модернізації на систему політико-етичних цінностей європейського суспільства, Вебер виявляє зв'язок пануючого в Європі «господарського етосу капіталізму» з процесами, що відбуваються в релігійній сфері, зокрема, зародженням і становленням протестантизму [19, с. 110-140].

Для представників школи культурно-історичного релятивізму (В. Дільтей, О. Шпенглер, А. Тойнбі, П. Сорокін та ін.) характерною є ідея аксіологічного плюралізму, тобто відмова від пошуку універсальної системи цінностей та розгляд множинності рівноправних ціннісних систем. Так, П. Сорокін при дослідженні владно-політичних відносин виділяє, насамперед, соціокультурний аспект тої чи іншої політичної поведінки індивіда і вважає, що характер владних структур і політичних відносин не може не визначатися цінностями домінуючої суперсистеми. На його думку, почуттєва форма соціокультурної суперсистеми, де переважає цінність почуттів і заперечуються цінності релігії, моралі, є головною детермінантою почуттєвого суспільства, його способу життя, домінуючої ментальності і прагнення людей, характеру їхньої політики. У такій системі відбувається дезінтеграція моральних і правових цінностей. У цьому П. Сорокін вбачав глибинні корені індивідуалізму й егоїзму, загострення боротьби за існування, перетворення сили на право, зростання злочинності, проявів радикалізму й екстремізму в політиці. Особливо явно це спостерігається в періоди флуктуації – переходу від однієї соціокультурної суперсистеми до іншої [20, с. 30-45].

Школа структурного функціоналізму (Т. Парсонс, Р. Мертон та ін.) акцентує увагу на необхідності збереження будь-якої системи цінностей, що поділяється значною кількістю людей. Такий ціннісно-консолідуєчий простір є

однією з основних складових як культури, так і соціальності загалом. На думку Т. Парсонса, стабільний політичний розвиток врешті-решт забезпечується загальною системою цінностей, добровільно прийнятою громадянами. Саме цінності регулюють поведінку людей у суспільстві, у тому числі і політичну поведінку. Т. Парсонс стверджує, що американська культура, яка пов'язана з ліберально-демократичними цінностями, створила новий тип соціального суспільства, забезпечуючи стабільну взаємодію, соціальний порядок і суспільну рівновагу не силою примусу, а насамперед авторитетом самих «ціннісних уподобань» [6, с. 152-175].

За П. Бурд'є, система цінностей соціуму створює як універсальні – політичні «правила гри», так і специфічні норми, що регулюють економічну, релігійну, культурну та інші сфери життєдіяльності, які можна представити як автономні універсуми, свого роду «ігрові майданчики, на кожному з яких гра ведеться за своїми особливими правилами, відмінним від гри на сусідньому просторі» [21, с. 252-253].

Процес модернізації викликав до життя ціннісну парадигму постматеріального суспільства, основу якої складають цінності інформаційного суспільства, екологічні, гуманістичні, християнські загальнолюдські цінності. Еволюцію методологічного осмислення концепції політичних цінностей – від цінностей соціально-економічного характеру до постмодерністських цінностей – можна простежити в роботах Р. Інглехарта, в яких він показав вплив культурних норм і цінностей як основних елементів політичної культури на функціонування політики.

Відомі західні спеціалісти з теорії постіндустріального суспільства і футурологі ХХ ст. системно досліджують цінності постіндустріального соціума (А. Маквей, А. Турен, М. Кастельс, Р. Райх, С. Хантінгтон, Д. Белл, М. Мелоун, О. Тоффлер, А. Етціоні, Ф. Фукуяма, Т. Стюарт, Ч. Хенді, Т. Сакайя тощо). Відмічається, що у процесі переходу людства від епохи модерну до постмодерну домінуючою стає світоглядна ціннісна орієнтація, спрямована на якісну зміну ставлення людини до власного життя. Сучасний соціум

аналізується як спільнота з принципово відмінним характером людської діяльності, розвитку матеріальних ресурсів і формуванням духовних підвалин співжиття. Так, Д. Белл підкреслює, що у останні десятиліття ХХ ст. саме зрушення в системі цінностей і в моралі підштовхують людей до змінюваності їхніх соціальних відносин та політичних інститутів. Російський дослідник В. Іноземцев вивчає процес трансформації ціннісної парадигми в різних суспільствах наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., вказуючи на пріоритетність таких цінностей модернізованого суспільства, як знання та інформація.

Таким чином, політична аксіологія як науковий напрям розвивається в контексті найбільш відомих сучасних концептуальних напрямків і шкіл та характеризується методологічною різноманітністю поглядів вчених, що досліджують проблеми, пов'язані з аналізом ціннісного виміру політичного життя.

Однією з базових проблем політичної аксіології на сучасному етапі є аналіз прояву політичних цінностей у так званих політичних універсаліях – найзагальніших політичних утвореннях і поняттях, що визначаються сукупністю ознак і відбиваються у політичній культурі, діяльності та ідеології. До найсформованіших загальнолюдських політико-культурних універсалій належать: 1) загальнолюдські принципи та ідеали – громадянський мир, свобода, правопорядок, демократія, суверенітет, права людини, рівність (соціально-правова), братерство тощо, які хоча б декларативно визначаються у масштабах світового товариства; 2) міжнародна політична мова, в якій поняттєво і лексично закріплене все різноманіття політичних явищ, процесів і зокрема – цінностей; 3) міжнародна політична символіка, що має в своєму арсеналі найсуттєвіші емоційно-психологічні механізми впливу на політичну свідомість; 4) міжнародні політичні організації, діяльність і власне існування яких затверджує загальнолюдську культуру політики та координує спрямованість глобальної політики; 5) глобальна політична інтеграція – тенденційний ціннісний процес, який безпосередньо визначається поглибленням глобальних проблем сучасності; 6) всесвітня поширеність держави як універсальної форми політичної організації народів, що історично

утвердилося як політико-інституційний «фундамент» людської цивілізації; 7) міжнародне право – нормативна система, визнана як політична ціннісна універсалія завдяки механізмам регулювання відносин між державами, світовими організаціями і спільнотами, яка спирається на досягнення політичної культури та історичний досвід політичних стосунків [22, с. 140-150].

Розуміння та інтерпретація сучасних політичних цінностей залежить від багатьох чинників, зокрема: особливостей ідеологічної системи (теоретично оформлених поглядів та цінностей: консервативних, ліберальних, комуністичних, соціалістичних, демократичних тощо), яка є матричною для суспільства або інкорпорована; стану трансформації політичної системи та суспільства загалом; національних та цивілізаційних ознак суспільства, пов'язаних із його національною культурою; моделей та особливостей економічного розвитку суспільства; характеру історичної епохи та масштабів визначеного нею впливу на розвиток конкретно взятої країни [5, с. 179-181].

У XXI ст. істотно трансформується вся світова система цінностей, зокрема ускладняється зміст конкретно-історичних політичних цінностей, на основі яких політичні суб'єкти здійснюють політичний вибір. Стає реальністю перехід від жорсткого економічного детермінізму, політичного гегемонізму до більш гуманних, цивілізованих суспільних парадигм, стратегій, державних та особистісних ціннісних орієнтацій. Цього переходу не може уникнути українське суспільство, але, при цьому, радикальна зміна ціннісних систем супроводжується протиріччями та загостренням конфліктів цінностей з боку цілих суспільних верств, що уособлюють минуле або занадто консервативно налаштовані. Значний вплив на формування політичних цінностей сучасної Української держави мають попередньо сформовані ідеологічно-культурницькі вартості минулої доби, що залишаються не лише пам'яттю, а й стилем, формою та ідеєю життя. Виникає суперечність між ментальністю традиціоналізму та психологією, діяльністю, ідеями сучасної постмодерністської людини. Однією з причин перманентної соціально-політичної, економічної та морально-духовної кризи, яку переживає Україна, є відсутність життєздатних, відповідних часу та

українській ментальності фундаментальних ціннісних основ функціонування суспільства. На жаль, політичні цінності сьогодні практично не представлені у масовій свідомості, а «ціннісний вакуум» стає причиною виняткової ефективності маніпуляційних технологій в Україні. У відповідності з цим пошук інтегральної та солідаризуючої системи цінностей, яка в стратегічному аспекті вирішить шлях України в майбутньому, є провідною дослідницькою задачею.

Висновки. Отже, підсумовуючи вищезазначене, визначаємо, що політичні цінності можна розглядати як основу, на якій формуються принципи політичної діяльності, пріоритети політичної культури та особливості політичної системи та суспільства в цілому. Політичні цінності обумовлюють ефективне функціонування політичного режиму, вони також є основним чинником і джерелом інституціоналізації політичної влади. Застосування концептуальних положень політичної аксіології дає змогу сформулювати ряд проблем, дослідження яких можна розглядати як перспективні напрями для подальших наукових досліджень у цій галузі. Серед них відзначимо такі: ієрархія політичних цінностей та її конструювання; цінність демократичного режиму для різних типів культур; інтеграція ціннісних орієнтирів європейського суспільства в структуру політичної культури України; цілеспрямоване формування та оновлення системи цінностей у рамках гуманістичної орієнтації політичної практики. У відповідності з цим, перспективи розвитку політичної аксіології важко переоцінити, адже політична стабільність української держави і успіхи на шляху модернізації суспільства великою мірою залежать від ціннісного виміру політичного життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Панарин А.С. Российская интеллигенция в мировых войнах и революциях XX века / А.С. Панарин. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 348 с.
2. Философский энциклопедический словарь (серия БСИ) / Редакторы-составители Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 576 с.
3. Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции / Д. А. Леонтьев // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 15–27.

4. Борисова Ю. Традиціоналістські та модерністські цінності в структурі молодіжної ціннісної свідомості: соціологічний аналіз. / Ю. В. Борисова – Автореф. дис...к. соціол. наук. – Харків: Стиль-Издат, 2001. – 20 с.
5. Сліпець П.П. Політичні цінності: теорія і методологія пізнання та реалізації: монографія / П.П. Сліпець. – К. : Знання України, 2009. – 251 с.
6. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс [Пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева. Под ред. М. С. Ковалевой]. – М. : Аспект-Пресс, 1998. – 270 с.
7. Смелзер Н. Социология / Н. Смелзер: [Пер. с англ.]. – М.: Феникс, 1998. – 688 с.
8. Лапин Н. Модернизация базовых ценностей россиян / Н. И. Лапин // Социологические исследования. – 1996. – №5. – С. 5–12.
9. Політологічний енциклопедичний словник. / Упорядник В.П. Горбатенко; За ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-е вид., доп і перероб. – К.: Генеза, 2004. – 736 с.
10. Конфуцій. Життя його та вчення // Історія вчень про право і державу: Хрестоматія для юрид. вузів і фак. / [уклад., заг. ред. – проф., д-р іст. наук Г. Демиденко]. – 2-е вид., доп. і змін. – Х. : Легас, 2002. – С. 20–24.
11. Платон. Политика: Наука об управлении государством / Платон, Аристотель, Ф. Энгельс: [Сборник]. – М. : Эксмо, 2003. – 864 с.
12. Макіавеллі Н. Державець //Філософія політики: Хрестоматія у 4 т. / Н. Макіавеллі [Авт.-упоряд. : В. П. Андрущенко (кер.) та ін.] – К. : Знання України, 2003. – Т. I. – С. 259–265.
13. Гоббс Т. Левиафан или материя, форма и власть государства церковного и гражданского // Історія вчень про право і державу : Хрестоматія для юрид. вузів і фак. / Т. Гоббс [уклад., заг. ред. – проф., д-р іст. наук Г. Демиденко]. – 2-е вид., доп. і змін. – Х. : Легас, 2002. – С. 216–231.
14. Локк Д. Два трактата о правлении //Локк Д. Сочинения: В 3-х тт. – Т. 3./ Пер. с англ. и лат. Т.3/ Ред. и сост., авт. примеч. А.Л. Субботин.– М.: Мысль, 1988. – С.135-406.
15. Монтеस्क'є Ш. О духе законов // Історія вчень про право і державу : Хрестоматія для юрид. вузів і фак. / Ш.-Л. Монтеस्क'є [Уклад., заг. ред. – проф., д-р іст. наук Г. Демиденко].– 2-е вид., доп. і змін. – Х. : Легас, 2002. – С. 247–258.
16. Руссо Ж.-Ж. Трактаты //Історія вчень про право і державу : Хрестоматія для юрид. вузів і фак. / Ж.-Ж. Руссо [Уклад., заг. ред. – проф., д-р іст. наук Г. Демиденко].– 2-е вид., доп. і змін. – Х. : Легас, 2002. – С. 258–268.
17. Кант И. Критика чистого разума // И. Кант. – Соч.: В 6 Т.– Т.4. – Ч.1. – М.: Мысль, 1965.– 67-210.
18. Гегель Г. Громадянське суспільство // Філософія політики : Хрестоматія У 4 т. / Г. Гегель [Авт.-упоряд. : В. П. Андрущенко (кер.) та ін.] – К. : Знання України, 2003. – Т. 2 – С. 63–176.

19. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер; Сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; Предисл. П. П. Гайденко: [Пер. с нем.] – М. : Прогресс, 1990. – 804 с.
20. Сорокин П.А. Социальная и культурная динамика: исследование изменений в больших системах искусства, истины, этики, права и общественных отношений / П.А. Сорокин; Пер. с англ., коммент. и статья В.В. Сапова. – СПб.: Изд-во Рус. христиан. гуманист. ин-та, 2000. – 1054 с.
21. Бурдьё П. Социология политики / П. Бурдьё; [сост., общ. ред. и предисл. Н. А. Шматко; пер. с фр. : Е. Д. Вознесенская и др.]. – Москва : Socio-Logos, 1993. – 333 с.
22. Радченко О. В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення: монографія / О. Радченко – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – 380 с.